

Geliş Tarihi : 18.09.2019
Kabul Tarihi: 17.12.2019

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XIX/39 (2019-Güz/Autumn), ss. 635-663.

KORPORATİF KURAMCI MİHAİL MANOİLESCO'NUN GÖZÜNDEN TEK PARTİLİ REJİMLER VE TÜRKİYE'DE TEK PARTİ YÖNETİMİ (1936)

Murat TURAN*

Öz

Tek parti dönemi konusunda yapılan çalışmalarda en fazla başvurulan kaynaklardan biri, Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger'in *Siyasi Partiler* adlı eseridir. Duverger'in çalışmasında savunduğu tezler, tek parti yönetiminin dışarıdan eleştirisi olarak kabul edildiği için, araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Duverger bu çalışmasını hazırlarken, Tarık Zafer Tunaya'dan yardım almıştır. Tunaya kendi çalışmalarında Duverger'in tezlerini desteklerken, bir anlamda Türkiye'deki akademik literatürün şekillenmesine de etki etmiştir. Duverger ve Tunaya'nın çalışmaları tek parti dönemi bittikten sonra hazırlanan eserlerdi. Tek parti dönemi sürerken, Türkiye'yi inceleyen ve çağdaşları içerisinde konumlandıran ilk isim, Romanyalı ekonomist Mihail Manoilescu'ydu. Manoilescu 1936'da yayımladığı *Le parti unique: Institution politique des regimes nouveaux* adlı çalışmasında, tek partili yönetimleri kurumsal olarak tanımlamakta ve o dönemde tek partiyle yönetilen Sovyet Rusya, İtalya, Almanya, Portekiz ve Türkiye'yi ele alıp incelemektedir. Bu makalede hem Manoilescu'nun Türkiye konusundaki görüşlerine hem de iki savaş arası dönemde korporatizmin Türkiye'yi etkileme biçimine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tek Parti Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet Halk Partisi, Korporatizm, Korporatif Devlet.

SINGLE PARTY REGIMES, AND SINGLE PARTY RULE IN TURKEY FROM THE CORPORATIVE THEORIST MIHAIL MANOILESCO'S POINT OF VIEW (1936)

* Dr.,
(muratturan1923@hotmail.com), (<https://orcid.org/0000-0002-8908-5199>).

Abstract

One of the most referenced sources in the studies conducted regarding the single party era is the *Political Parties* written by the political scientist Maurice Duverger. The dissertations advocated by Duverger in his work are frequently practiced upon in researches as they are deemed to be external criticism for the single party ruling. When Duverger was drawing up this work of his, he has received support from Tarık Zafer Tunaya. Tunaya, while supporting dissertations of Duverger in his own works, had an influence on the shaping of the academic literature in Turkey. The works of Duverger and Tunaya were the works that were prepared after the end of the single party ruling. During the single party ruling era, the only name reviewing Turkey and positioning Turkey among the contemporaries is the Romanian economist Mihail Manoilescu. Manoilescu, in his work *Le parti unique: Institution politique des regimes nouveaux* published in 1936, theoretically defined the single part regimes and addressed and reviewed Soviet Russia, Italy, Germany, Portugal and Turkey that were ruled by single party regime at that particular era. In this article, both the opinions of Manoilescu on Turkey and the form of corporatism influence on Turkey in the period between two World Wars.

Keywords: *Single Party Era, Republic of Turkey, Republican People's Party, Corporatism, Corporative State.*

Giriş

Siyasi partilerin araştırmalara konu edildiği dönem, 20. yüzyılın ilk yarısına rastlamaktadır. Bu alanda hazırlanan ilk araştırma, Moisey Ostrogorsky'nin 1902 tarihli *Democracy and the Organization of Political Parties* [Demokrasi ve Siyasal Partilerin Örgütü] adlı eseridir. Ostrogorsky bu çalışmasında, Amerikan ve İngiliz partilerini karşılaştırmaktadır. İkinci çalışma, Robert Michels'in 1911 tarihli *Political Parties* [Siyasi Partiler] isimli eseridir. Michels bu çalışmasında, sosyalist partilerin örgütlenme yapısını ele almaktadır.¹ Bu iki eser, konunun belirli kısmıyla ilgilenen sınırlı çalışmalardır.² Siyasi partilerin kapsamlı olarak ele alındığı çalışmalar, asıl olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında hazırlanabilmektedir.³

1 Moisey Ostrogorski, *Democracy and the Organization of Political Parties*, 2 Cilt, Londra, 1902; Robert Michels, *Political Parties*, Londra, 1915. Bkz. Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, (Çeviren: Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, ss.10-11.

2 Siyasal parti kavramının içeriği ve türleri konusundaki yapılan tartışmalar için bkz. Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2012, ss.15-21.

3 Parti kavramının Türkiye literatürüne girmesi II. Meşrutiyet yıllarına rastlamaktadır. Bu dönemde birçok çalışma yapıldı: Lütfi Fikri Bey'in *Selanik'te Bir Konferans: Bizde Fırka-i Siyasiye, Hal-i Hazırı İstikbali* (1910), Tevfik Nadir'in *Beynelmilel İhtilâl Fırkaları* (1910), Ahmet Hilmi Şehbenderzâde'nin *Muhalefetin İflası* (1915), Yunus Nadi'nin *İhtilâl ve İnkılâb-i Osmanî* (1909) adlı eserleri ile Prens Sabahattin, Hüseyin Cahit ve Ziya Gökalp'in çeşitli gazete ve

Siyasal partileri ele alan ilk çalışmalar, Ostrogorsky ve Michels'e ait iken, tek partili yönetimleri inceleyen ilk isim ise Mihail Manoilescu (1891-1950) oldu. Fransızca olarak kaleme aldığı *Le parti unique: Institution politique des regimes nouveaux* [Tek Parti, Yeni Rejimlerin Siyasi Kurumu] adlı çalışmasında, tek partili yönetimlerin kurumsal yapısını ve 1930'lardaki örneklerini inceledi.⁴ Maurice Duverger 1951'de yayımlanan *Siyasi Partiler* adlı çalışmasında, Manoilescu'nun girişiminden şöyle söz etmektedir:

"Tek parti teorisi İtalya'da ve Almanya'da yaratılmıştır. Bu ülkelerden her biri kendi tek partisine özgü bir teori (İtalya'da Faşist parti teorisi, Almanya'da Nasyonal-Sosyalist parti teorisi) meydana getirmiştir. Genel bir kurum olarak tek partinin ilk çözümlenmesi, 1936'da Mihail Manoilescu tarafından yapılmıştır."⁵

Manoilescu'nun sözü edilen çalışması 251 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmanın ilk 170 sayfasında tek partili yönetimlerin kavramsal çerçevesi ele alınmakta, geri kalan kısımda ise tek partiyle yönetilen ülkeler incelenmektedir. Birinci bölüm, dört alt başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta, tek partili yönetimlerin tarihsel niteliğine yer verilmekte,⁶ ikinci alt başlıkta ise devrimci partilerin tek partili yönetimlere geçişi incelenmektedir: dönüşümün fonksiyonları, tek parti fikrinin hazırlanması, gücün elde edilmesi, ulusal politikanın birleştirilmesi, rakip ideolojilerin elenmesi, karşıt eğilimde olanların tek parti bünyesine alınması, genç kuşakların eğitilmesi, savunma araçlarının oluşturulması gibi.⁷ Üçüncü alt başlıkta, parti teşkilatının devlet içindeki rolüne yer verilmektedir:

dergilerde çıkan yazıları bu konuda önemli çalışmalardır. Ancak bu çalışmalar içerisinde siyasi partileri kapsamlı olarak inceleyen araştırmalar bulunmuyordu. Aynı durum erken dönem Cumhuriyet Türkiye'si için de geçerlidir. 1931'de CHP Genel Sekreterliği ve devlet teşkilatının ortak girişimiyle Avrupa'daki siyasi partilere ait tüzük ve programlar Türkçeye çevrilmişti. Ancak bu çeviriler sadece devlet ve parti yöneticilerinin kullanabileceği sayıda hazırlanmış özel baskılardı. Bunun dışında kişisel çabalarla hazırlanmış yayınlar oldukça azdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Turan, *Cumhuriyet Halk Partisi Yönetiminin Dünya Partileriyle İlişkileri - Yaklaşım, Yöntem ve Tercihler- (1923-1950)*, Libra Yayınları, İstanbul, 2017, s.141. Sözü edilen dönemde, eğitim kurumlarında siyasi partiler hakkında bilgi veren bazı dersler bulunmaktaydı. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü bünyesindeki dersler, Yusuf Hikmet Bayur, Enver Ziya Karal, Mahmut Esat Bozkurt, Yavuz Abadan, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Yusuf Kemal Tengirşek ve Recep Peker tarafından verilmekteydi. Bkz. Mustafa Oral, "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (1933)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Sayı:27-28, Mayıs-Kasım 2001, ss.321-333. Dünya literatüründe olduğu gibi, Türkiye'de de siyasi partileri inceleyen kapsamlı araştırmalar, ancak 1945'ten sonra hazırlanabildi: Ahmet Bedevi Kuran *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler* (1945), Niyazi Berkes *Siyasi Partiler: İngiltere, Amerika, Fransa ve Almanya'da* (1946), Naci Cevad Akkerman *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar* (1950), Tarık Zafer Tunaya *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, (1952) bu konuda hazırlanmış ilk çalışmalardı.

4 Mihail Manoilescu, *Le parti unique: institution politique des regimes nouveaux*, Les Ceuvres Françaises, 11, Rue de Sevres, Paris, 1936. Bu eserin bir nüshası Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Kütüphane veri kayıtlarında, eserin Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya tarafından kütüphaneye bağışlandığı bilgisi yer almaktadır. Ancak Tunaya'nun çalışmaları incelendiğinde, bu eseri kullanmadığı anlaşılmaktadır.

5 Duverger, *a.g.e.*, s.337.

6 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.17-62.

7 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.63-112.

politikanın belirlenmesi, devlet-parti ve ulus arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, korporatif yaklaşımın somutlaştırılması gibi.⁸ Dördüncü alt başlıkta, tek parti yönetiminin hiyerarşik özelliklerinden bahsedilmektedir: şeflik sistemi, parti yöneticilerinin seçilmesi ve dereceleri, parti organizasyonda disiplinin yerleştirilmesi, partiye üye olma biçimi, parti üyelerinin özellikleri gibi.⁹ İkinci bölümde, tek partiyle yönetilen Sovyet Rusya,¹⁰ Türkiye,¹¹ İtalya,¹² Portekiz¹³ ve Almanya¹⁴ örnekleri ayrı başlıklar halinde incelenmekte ve en son genel bir değerlendirme yapılmaktadır.¹⁵

1. Mihail Manoilescu'nun İdeolojik Çevresi

Korporatist düşüncenin kuramcılarında biri olan Mihail Manoilescu, Romanya'da doğmuş ve çalışmalarını burada yürütmüş bir isimdi. Onun döneminde Romanya Devleti, korporatif sistemle yönetilen bir ülkediydi. 1923 anayasasına göre milletvekili meclisinin yanı sıra korporatif özellikte ikinci bir meclis kurulmuştu. Anayasada bu meclisin senato adı altında seçimle iş başına gelen kişilerden ve tabii üyelerden oluşacağı açıklanmıştı. Tabii üyeler, devlet veya kilise teşkilatı içindeki görevleri sebebi ile senatoya üye olan kimselerdi: on sekiz yaşını dolduran veliahtlar, metropolitler, dini cemaat reisleri, akademi başkanları, dört yıl başkanlık yapmış kişiler, anayasada sayılan şartlara sahip eski milletvekilleri, beş yıl temyiz başkanlığı yapanlar, emekli generallerden üç yıl düşman karşısında ordu kumandanlığı yapmış olanlar, barış zamanında dört yıl genelkurmay başkanlığı yapmış olanlar gibi. Senato üyelerinin seçimi şu şekilde yapılmaktaydı: birinci olarak departman meclisleri, şehir meclisleri ve köy meclislerinin seçimle iş başına gelen üyeleri tek bir seçmen heyeti halinde toplanarak her bir departman için bir senato üyesi seçiyordu. Bu şekilde senatoda mahallî teşekküllerin temsili sağlanmış oluyordu. İkinci olarak ticaret, sanayi, iş ve tarım odaları ayrı ayrı seçmen heyetleri halinde toplanarak, kendi içlerinden her seçim çevresinde bu meslek kategorilerinin her birini temsil edecek birer üye belirliyordu. Üçüncü olarak üniversitelerde seçmen heyeti halinde toplanacak olan profesörler kurulu kendi içinden birer temsilci seçiyordu. Korporatif meclis ile milletvekili meclisi eşit yetkilere sahipti. Yasama gücünün milletvekili meclisi ile senato arasında ortaklaşa kullanılacağı kabul edilmişti. Her iki meclisteki üyelerin kanun teklifinde bulunma yetkisi bulunuyordu. Bir kanun tasarısı her iki mecliste kabul edildikten sonra Romanya Kralının onayına sunuluyordu.¹⁶

8 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.113-134.

9 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.135-170.

10 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.171-182.

11 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.183-196.

12 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.197-215

13 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.216-226.

14 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.227-244.

15 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.245-251.

16 Ayferi Göze, *Korporatif Devlet, XIX ve XX. Yüzyıllarda Avrupa'da Korporatif Devlet Teorileri ve Korporatif Devlet Sistemleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968, ss.159-160.

Mihail Manoilescu üretim teorisini ve ulusal üretimi destekleyen korporatif sistemi savunmaktaydı. Ona göre 19. yüzyılın ekonomik sistemi liberal kapitalizmdi. Bu sistemin siyasal kurumu ise parlamenter yönetimlerdi. 20. yüzyılın yeni ekonomi sistemi korporatizm, siyasal kurumu ise tek partili yönetimler olacaktı. Manoilescu'nun tek partili rejimleri ideal yönetimler olarak görmesinin temel sebebi, korporatist sistemin en iyi uygulayacak rejimlerin, tek partili yönetimler olduğu konusundaki inancıydı.¹⁷ Korporatizmin ekonomik yönünü, 1934'te yayımladığı *Le siècle du Corporatisme, Doctrine du Corporatisme Intégral et Pur* adlı çalışmasında ele aldı.¹⁸ Bu makalenin konusunu teşkil eden, 1936 tarihli *Le parti unique: Institution politique des regimes nouveaux* adlı çalışmasında ise tek partili yönetimlerin kurumsal tarafını değerlendirdi.¹⁹ Manoilescu'nun çalışmaları bunlarla sınırlı değildi. 1920'lerden, 1940'lara kadar çok sayıda çalışma yaptı ve Avrupa ülkelerinde verdiği çeşitli konferanslarda bu konuları ele alıp, inceledi. Manoilescu, Temmuz 1940'da Ion Antonescu başkanlığında kurulan savaş hükümetinde dışişleri bakanlığı görevini üstlendi. Bu tarihten sonra akademik çalışmalarını sürdürse de, önceki dönem kadar verimli olamadı.²⁰

2. 1930'lar Dünyasında Siyasal Rejimler ve Korporatizmin Yerleşmesi

Mihail Manoilescu, *Le parti unique: Institution politique des regimes nouveaux* adlı çalışmasını hazırladığı dönemde, dünyadaki mevcut yönetimler genel olarak otoriter ve totaliter rejimlerden oluşmaktaydı. Parlamenter yönetimlerden ikisi 1920'li yıllarda, altısı 1920'den sonra, dokuzu ise 1930'dan sonra ortadan kalkmıştı. 1920'lerde otuz beşten fazla seçilmiş yönetim varken, bu sayı 1938'de on yediye kadar düştü. 1944'e gelindiğinde, altmış dört devletten sadece on ikisi parlamenter sistemle yönetilmekteydi.²¹ Öte yandan bu dönemlerde, çok sayıda iktidar değişikliği yaşandı. Devletlerin birçoğunda nispi temsil sisteminin uygulanması sebebiyle, çok partili meclisler kuruldu. Bu da doğal olarak hükümetlerin uzun ömürlü olmasını zorlaştırdı. Avrupa'da 1918'den sonra kurulan hükümetlerin ortalama ömrünün bir yılı geçtiği ülke hemen hemen yok gibiydi. Almanya ve Avusturya'daki hükümetlerin ortalama ömrü sekiz ay iken, İtalya'da beş ay, 1931'den sonraki İspanya'da dört aya kadar

17 Bu yıllardan hazırlanmış korporatizm içerikli çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Philippe C. Schmitter, "Still the Century of Corporatism?", *The Review of Politics* *The New Corporatism: Social and Political Structures in the Iberian World*, vol. 36, no. 1, 1974, ss.85-131.

18 Mihail Manoilescu, *Le siècle du Corporatisme, Doctrine du Corporatisme Intégral et Pur*, Paris, 1934.

19 António Costa Pinto, *The Nature of Fascism*, Social Science Monographs, Boulder, Distributed by Columbia University Press, Newyork, 2012, s.120.

20 Vasile Puşcaş, Marcela Sălăgean, "Mihail Manoilescu-Economic Thought And Economic Reality", *Romanian Academy*, Sayı:51, 2012, ss.325-336.

21 Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl, Aşırıklar Çağı (1914-1991)*, (Çeviren: Yavuz Alogan), Everest Yayınları, İstanbul, 2011, ss.136-148.

düştü. Fransa'da 1870-1914 döneminde on ay kadar olan ortalama hükümet süresi, 1914-1932 arasında sekiz aya, 1932-1940 arasında dört aya kadar indi.²² Bu dönemde demokratik yaşamın devam ettiği ülkeler, genellikle köklü demokrasilere sahip devletlerdi.²³ Ancak totaliter ideolojiler öylesine hızla yayılmaya başladı ki bu devletlerde bile mevcut rejimlerin işleyişi zorlanmaya başlandı.²⁴ Avrupa'da totaliter rejimlerin kurulmasının etkisi kısa zamanda kıta dışına yansıdı ve liberal demokratik rejimlerde bu tür eğilimler yaygınlaştı.²⁵

1930'larda demokratik yönetimlere sahip ülkeler şunlardı: Avustralya, Belçika, Kanada, Çekoslovakya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İrlanda, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri. Otoriterliğin veya totaliterliğin etkili olduğu ülkeler ise şunlardı: Avusturya, Bulgaristan, Estonya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Japonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Portekiz, Romanya, İspanya ve Yugoslavya.²⁶ Korporatif ideoloji bu ülkelerin büyük bölümünde etkili oldu. Korporatizmin uygulandığı yönetimler şunlardı:²⁷

Rejim	Partili Sistem	Sosyal Korporatizm	Siyasi Korporatizm
Avusturya Dollfuss-Schuschnigg (1934-38)	Tek Parti	Güçlü	Güçlü
Bulgaristan Velcheg (1934) Royal Dictatorship (1935-44)	Yok Hakim Parti	Güçlü Zayıf	Güçlü Zayıf
Estonya-Pats (1934-40)	Tek Parti	Güçlü	Orta
Fransa-Vichy (1940-44)	Yok	Orta	Orta
Yunanistan-Metaxas (1936-41)	Yok	Orta	Zayıf
Macaristan-Gömbös (1932-35)	Tek Parti	Güçlü	Orta
İtalya-Fascism (1922-43)	Tek Parti	Güçlü	Güçlü
Letonya-Ulmanis (1934-40)	Yok	Güçlü	Orta
Litvanya-Smetona (1926-40)	Hakim Parti	Güçlü	Zayıf
Polonya-Pilsudsky (1926-35)	Hakim Parti	Zayıf	Güçlü
Portekiz Sidónio Pais (1917-18) Salazar (1933-74)	Hakim Parti Tek Parti	Zayıf Güçlü	Orta Orta

22 Mark Mazower, *Karanlık Kıta, Avrupa'nın 20. Yüzyılı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, ss.37-40.

23 Francesco Nitti, "Demokrasiye Hücumlar", *Fikir Hareketleri*, Yıl:4, Cilt:8, Sayı:191, 19 Haziran 1937, s.130.

24 William Henry Chamberlin, "Demokrasi Payidar Olabilir Mi?", *Fikir Hareketleri*, Yıl:5, Cilt:9, Sayı:227, 26 Şubat 1938, s.1.

25 Wolfgang Schivelbusch, *Uzak Akrabalar, Faşizm, Nasyonalsosyalizm, New Deal (1933-1939)*, (Çeviren: Muhammet Metin), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

26 Michael Mann, *Faşistler, Faşizm İncelemeleri*, (Çeviren: Ulaş Bayraktar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.82.

27 Pinto, *a.g.e.*, s.125.

Romanya Royal (1937-40) Antonescu (1940-44)	Tek Parti Yok	Güçlü Zayıf	Güçlü Zayıf
Slovakya-Tiso (1940-44)	Tek Parti	Güçlü	Orta
İspanya Primo de Rivera (1923-31) Francoism (1939-75)	Hakim Parti Tek Parti	Güçlü Güçlü	Orta Güçlü

Korporatif sistemin yaygınlaşmasının bir nedeni, iki savaş arası dönemin yaratmış olduğu ulusal güce dayanma düşüncesi iken, diğer bir nedeni ise 20. yüzyılın ilk yarısına kadar Avrupa'daki sosyolog, felsefeci, ekonomist ve diplomatların bu konuyu ele alıp incelemesiydi: Friedrich Hegel, Heinrich Ahrens, Albert Schaeffle, Walter Rathenau, Hector Denis, Guillaume de Greef, Baron de Haulleville, Stmonde de Sismondi, Charles Benoist, Étienne Martin Saint-Léon, René Hubert, Bernard Lavergne, Henri de Jouvenel, Jean Bréthe de la Gressaye, John Stuart Mill, Johann Caspar Bluntschli, Léon Duguit ve Emile Durkheim gibi. Bu yazarlarca tanımlanan toplum modeli, sosyolojik ve organik bir bütün olarak ifade edilmekteydi. Organik teoriye göre toplum yapısı, insan vücuduna benzetilmekteydi: insan vücudunda organların rolü ve aralarındaki ilişkiler ne ise, sosyal yapıların toplum hayatındaki rolü ve aralarındaki ilişkiler de aynıydı. Bireyler bu organların içinde birer hücre gibiydi. Toplum belli bir anda o toplum içinde yaşayan bireylerin toplamı olarak görülmekte, geçmiş ve gelecek nesillerin sentezi olarak kabul edilmekteydi.²⁸

Avrupa'da 1930'ların başından itibaren meslek temsilcilerinin oluşturduğu korporatif meclisler kuruldu. Bu manada korporatizmin uygulandığı ilk yer İtalyan Devleti oldu. İtalya'da, 1922'den 1934'e kadar faşist sendikalizm sisteminin temelleri atıldı ve 1934'te korporatif sisteme geçildi.²⁹ Korporasyonlar sayesinde devlet, ekonomik düzene müdahale etme gücünü elde etti. 1930'ların başında *Cartadel Lavoro* adı verilen bir talimatname yayınlandı ve İtalyan işçisinin toplumsal yapısı şekillendi. Daha sonra İtalyan işçisinin mesai saatleri dışında ailesi ile birlikte yapacağı faaliyetlerin tümünü organize edecek olan *Dopolavoro Teşkilatı* kuruldu. Teşkilat kuruluncaya kadar, bu tür çalışmalar özel kulüpler veya dinsel cemaatler tarafından yürütülmekteydi. Projenin hayata geçmesiyle birlikte, bu çalışmalar bizzat İtalyan hükümetinin kontrolünde ve tek bir merkezden idare edilmeye başlandı. İtalyan Devleti'nden en fazla etkilenen ülke Almanya oldu. Ancak Almanya'daki yönetim tek bir kişi üzerine inşa edildiği için, iktidarın kullanımında bölüşümden söz etmek mümkün değildi. İktidar anlayışında temsil gücü gözetilmediği gibi, devletin geleneksel siyasal anlayışı ortadan kaldırıldı. İtalyan faşizminin etkisi ile bir takım girişimler yapıldı. Bunlardan biri *İş ve Neşe Çalışma Teşkilatı*'nın kurulmasıydı. Teşkilatın kuruluşu

28 Göze, a.g.e., ss.5-70.

29 Ayferi Göze, *Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 136-194.

amacı, bütün işçi örgütlerini ve sermaye gruplarını, tıpkı İtalyan örneğinde olduğu gibi tek bir merkezden idare etmektir. Nazi yönetiminin işçi sınıfına müdahalesini onaylayan sermaye grupları bu teşkilatın kuruluşuna destek verdi. Girişimin gerçek amacı, Alman işçisini komünist ideolojinin etkisinden korumaktır. Nazi yönetiminin en fazla ilgilendiği toplumsal tabakanın işçi sınıfı olmasının gerçek sebebi buydu.³⁰ *Dopolavoro* ve *İş ve Neşe Çalışma Teşkilatları* tam olarak korporatif devlet sistemine uygun kuruluşlardı. Meslek birliklerinin devletin bürokratik organları haline geldiği ve işçinin devlet merkezinden takip edildiği bu sistemde, bütün toplumsal alanlar devletin kontrollüne girmiş oldu.³¹

3. Manoilescu'nun Bakış Açısıyla Türkiye Tek Partisi

Manoilescu'nun, tek partili sistemleri ele aldığı çalışmasını hazırlarken, dünyadaki gelişmeleri yakından takip ettiğini düşünmek gerekir. İki savaş arası dönemi etkileyen en önemli olay, 1929'da New York Borsası'nın çöküşü ile başlayan ve bütün ülkeleri sosyolojik ve ekonomik krize sokan Büyük Buhran'dır. Bu olay, dünya siyasetinde birçok şeyin kökten değişmesine neden oldu. 1930'larda hazırlanan ve bu durumu en iyi ifade eden metin şuydu:

*"Tarih bir gün diyecek ki: Umumî Harbin sonundan başlayarak dünyada ancak bin seneden bin seneye vukua gelerek milletlere ve kıt'alara hususî mahiyelerini veren entelektüel, siyasî ve ekonomik ihtilâllere sahne oldu. O zamandan beri milletler arasındaki gerginlik şimdiye kadar görülmemiş dereceye buldu. Bolşevik İhtilâli dünyanın en büyük imparatorluklarından birinin üzerine yalnız dış damgasını vurmamakla kalmadı fakat aynı zamanda içerden de imparatorluğu, komşu ve sınır boyu devlet ve milletlerle, dinî ve fikrî aşılmaz bir muhalefet haline getirdi. Yalnız insanî, ekonomik ve siyasî umumî düşünceler yıkılmakla kalmadı. Yapılan şey bundan çok büyük oldu: Büyük bir dünya yıkıldı, bunların mümessilleri olan partiler, teşekküller ve devletler gömüldü. İmparatorluklar, krallıklar devrildi ve hatıraları bile silindi. Aynı zamanda milletler parlamenter demokrasileri de yeniden bir tarafa bıraktılar ve yerine başka bir devlet teşkilâtı fikrini koydular."*³²

1936 senesi, Türkiye ve dünya siyaseti açısından önemli bir yıldır. Manoilescu tek partili yönetimleri kurumsallaştırmaya çalışırken, John Maynard Keynes *The General Theory of Employment, Interest and Money* [İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi] adlı çalışmasında, klasik liberalizmin yanlış olduğunu ve devletlerin ülke ekonomisine müdahale etmesi gerektiğini savunmaktaydı.³³

30 Murat Turan, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Siyasal Nitelikteki Kongrelere Temsilciyle Katılım Tercihi: İşçi Sınıfı Hamburg Kongresi Örneği (1936)", *Toplumsal Tarih*, Sayı:276, Aralık 2016, ss.82-91.

31 Carl J. Friedrich, Zbigniew K. Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, (Çeviren: Oğuz Onaran), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1964, ss.211-212.

32 "Almanya Ren Bölgesini İşgal Etti", *Ayın Tarihi*, 1-31 Mart 1936.

33 John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan and Co., Limited, London, 1936.

Büyük Buhran'dan çıkabilmek için, birçok devlet bu yaklaşımı benimsemişti.³⁴ Türkiye'yi dünyadan bağımsız düşünmemek gerekir. Türkiye açısından 1923-1929 yılları, kısmî liberal dönem iken, 1929'dan itibaren devlet müdahalesinin etkili olduğu politikalar uygulandı. 1930'ların başından itibaren devletin ekonomideki ağırlığı giderek arttırdı ve devletçilik 1931'de CHF programına dahil edildi.³⁵ 1936 yılına gelindiğinde, İstanbul Üniversitesi bünyesinde İktisat Fakültesi kuruldu ve aynı yıl içinde İş Kanunu kabul edildi. Devletin müdahaleci yaklaşımı iktisadi konularla sınırlı kalmayıp siyaseti de şekillendirdi. 18 Haziran 1936'da parti-devlet bütünleşmesi gerçekleştirilip, CHP genel sekreterliği görevi dahiliye vekiline, CHP il başkanlığı görevi ise valilere verildi. Türkiye'de yaşanan bu değişimleri Manoilescu'nun yakından takip ettiğini düşünmek gerekir.

Manoilescu çalışmasında, CHP'nin kuruluş öyküsünden söz etmektedir: 1919'da Mustafa Kemal tarafından kurulan parti hem ulusal birliği, hem de tek parti kurumunun evrensel niteliğini temsil etmekteydi, 20. yüzyılın dayattığı zorunluluklar nedeniyle dünyanın birçok yerinde tek partili yönetimler kurulmuştu, ancak Türkiye'de tek parti yönetiminin kurulması liberal sistemlerin yıkımlarına karşı verilmiş tepki hareketi değildi, partinin oluşum süreci ulusal kurtuluş mücadelesiyle beraber gelişmişti, parti ulusal bir tehlike karşısında ulusun siyasi birliğinin sağlanması gerekliliğinden doğmuştu, partinin kurucu kadrosunun amacı düşmanı ulusal topraklardan bir an önce uzaklaştırmaktı, bu konu aynı zamanda politik bir hareketin doğuşunu açıklamaktaydı, parti ulustan aldığı eşsiz güç ile emperyalizmin yenilebileceğini göstermişti, tek parti yönetiminin lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün sahip olduğu öngörüler 20. yüzyılın kaçınılmaz biçimlerini benimsemesine yol açmıştı, Türk Devleti'nin politik teorisi esasen liberaldi, yasama ve yürütme yetkisi devletin anayasasına göre sadece parlamentoda temsil edilmekteydi, Kemalist Türkiye'nin siyasal sisteminde tuhaf olan durum liberalizmi [Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması] tek parti fikri ile uzlaştırmak istemesiydi, liberalizmin normal bir sonucu olarak birçok partinin Meclis'te temsil edilmesi gerekmekteydi, ancak bu durum henüz daha somut bir gerçeklik taşımamaktaydı, bu sebeple Türkiye'de liberalizmin bu kadar ilerlemiş olduğunu varsaymak hatalı olurdu.³⁶

34 John Maynard Keynes'in Versay Antlaşması'nı incelediği 1919 tarihli *The Economic Consequences of the Peace* [Barışın Ekonomik Sonuçları] adlı çalışması, Ali Fethi Bey tarafından tercüme edilmişti. Ali Fethi Bey, Malta'daki tutukluluğu sırasında bu eseri Türkçeye çevirmeye başlamış ve Ankara'ya geldiği 1922 yılında ise, *Versay Sulhunun Netâyic-i İktisadiyesi* şeklinde yayımlamıştı. Eserin yeni baskısı için bkz. John Maynard Keynes, *Versay Sulhunun Netâyic-i İktisadiyesi* "Versay Barışı'nın İktisadi Sonuçları", (Çeviren: Ali Fethi Okyar), (Yayına Hazırlayan: Kudret Emiroğlu- Erman Harun Karaduman), İslık Yayınları, İstanbul, 2018.

35 "Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadî sahada- devleti filen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır." Bkz. C.H.F. *Nizamnamesi ve Programı* (Fırkanın 10 Mayıs 1931'de toplanan üçüncü Büyük Kongresi tarafından kabul edilmiştir. Fırka teşkilâtı bürolarına mahsustur.), TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s.31.

36 Manoilescu, *a.g.e.*, ss.183-193.

Manoilescu'nun Türkiye hakkındaki değerlendirmesini etkileyen en önemli nokta, Avrupa'da kurulan tek partili yönetimler ile Türkiye'deki yönetimin farklı nitelikler taşıdığı yönündeki tespitleriydi:

“Cumhuriyet Halk Partisi milliyetçi-sosyalist ya da faşist sistemde olduğu gibi devlet ve millete eklenen üçüncü bir parçayı teşkil etmez. Parti demokratik tarza göre halka adaylar sunar ve seçtiği parti üyeleri tarafından Meclis'te kendisini temsil ettirir. Bu durumda parti üyelerinin öğretide, halk karşısında özel bir görevi ve belirgin bir işlevi yoktur. Kendileri sadece birer vekildir. Bu sebeple de devlet görevlerinde olduğu gibi parti temsil edilmez. Almanya'da ya da İtalya'da olduğu gibi bakanlıkları veya diğer devlet adamlarını hukuki olarak temsil etmezler. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, parti ayrı kolektif birimler gibi devlet içerisinde belirlenmiş hukuki bir pozisyonu olan özerk bir kişilik teşkil etmez.”³⁷

Türkiye tek partisi, İtalyan ve Alman partileri gibi devlet teşkilatını ele geçiren bir yapı olmayıp, tek partili bir yönetim için tasarlanmış bir teşkilat da değildi. Parti mensupları devlet teşkilatında çeşitli görevler üstlenmesine rağmen, totaliter yönetimlerdeki gibi parti bürokrasisi kurulmamıştı:

“Üyeler bireysel olarak diğer herhangi liberal bir rejimde olduğu gibi devlet içerisinde bir takım görevler üstlenirler. Aynı şekilde parti İtalya ve Almanya'da olduğu gibi kapalı çember oluşturan seçilmiş bir azınlık değildir. Cumhuriyet Halk Partisi tüm liberal rejim partilerinde olduğu gibi neredeyse hiçbir kısıt olmaksızın tüm Türklere açıktır.”³⁸

Parti lideri Mustafa Kemal Atatürk asker kökenli olmasına rağmen, parti teşkilatında askeri disiplin söz konusu değildi:

“Cumhuriyet Halk Partisi ne bir emir ne de bir ordu değildir. Kurucusu ve lideri asker kökenli olmasına rağmen iç organizasyonda ordu düzenine rastlanmaz. Bunun aksine, partinin diğer üst düzey adamlarının seçilmesi hali hazırda alttan seçerek yapılmaktadır ve kongrelerin kararları çoğunluğa göre alınmaktadır. Ayrıca yalnızca kendi sıraları içerisinde, partinin gelecekteki üyelerinin alınabilmesi amacıyla, gençlerin siyasi olarak hazırlığı da söz konusu değildir. Aynı şekilde partinin iç disiplininin askeri disiplinle benzerliği yoktur. Bir tek kelime ile ifade etmek gerekirse, Türkiye'nin tek partisinin 'iklimi' prototip partilerinkinden tamamen farklıdır: Faşist ya da Nasyonal-Sosyalist.”³⁹

Tek parti yönetiminin en önemli eksikliği, devlet ile parti teşkilatının ilişkisini düzenleyecek bir talimatnameye sahip olmamasıydı:

“Devlet ve teşkilat olarak ele alındığında, parti ilişkileri daha önce de söylediğimiz gibi çok açık değildir. Parti tüzüğü'nün 95. maddesi şöyle der: 'Parti kendisini tamamlamaya yönelik bir bütün gibi kendi organizasyonları dahil olmak üzere kendi bünyesinde doğmuş olan hükümet organizasyonlarını teşkil eder.’

37 Manoilescu, a.g.e., ss.194-195.

38 Manoilescu, a.g.e., ss.194-195.

39 Manoilescu, a.g.e., ss.194-195.

Bu kadar karmaşık ve değişken olan tek parti ve devlet ilişkilerini düzenlemenin çok zor olduğunu itiraf etmeliyiz. Devletle bu tek partinin işbirliğini düzenlemek için oluşturulmuş olan bir mevzuat ve yeni bir doktrin, Faşist ve Nasyonal-Sosyalist parti ile nasıl bir tezattır!

Bu sebeple, bu kadar talepte bulunmak doğru değildir. Kemal Atatürk Türkiye'si yalnızca iç esaslara sahip olmamıştır. Aynı zamanda tek partinin oluşturulmasını dünyaya sağlamış olan Komünist olmayan ilk ülke olmanın gururunu taşımaktadır. Bu da hiç de küçümsenecek bir zafer değildir!"⁴⁰

Manoilescu'nun çalışmasında söz ettiği gibi, tek partili dönemde parti ile devlet teşkilatının ilişkisini düzenlemek bir talimatname bulunmuyordu. Partinin 1923 ve 1927 tarihli tüzüklerinde, bu konuda her hangi bir ifadeye yer verilmemişti. Ancak 1931 tarihli tüzükte farklı bir ifade yer almaktaydı:

"Madde 80- Bütün Fırka teşkilâtının hükûmet teşkilâtı ile teması, Umumî Reislik Divanınca tasdik olunacak bir talimatname ile tayin olunur."⁴¹

Manoilescu'nun çalışmasında atıfta bulunduğu 95. madde, 1935 tarihli parti tüzüğünde yer alan ve "Hükûmetle Partinin Teması" başlığını taşıyan şu maddeydi:

"Madde 95- Parti kendi bağrından doğan Hükûmet teşkilâtı ile kendi teşkilâtını birbirini tamamlayan bir birlik tanır. Parti teşkilâtının kendi Hükûmetinin her yönden muvaffak olması için bütün kuvvet ile çalışması esastır.

Madde 96- Merkezde Partiyi alâkalandıran işlerin takibi için yapılacak temaslar, Parti vekilleri ile Umumî Kâtib veya bunların namlarına harekete salâhiyetli zatlar arasında ağızdan veya yazı ile olur. Vilâyetlerde Partiyi alâkalandıran işler için yapılacak ağız veya yazı temasları, Parti reisleri ile valiler arasındadır.

Madde 97- Partinin Hükûmetle temas mevzuları lüzumlu görülürse, Umumî Reislik Divanının tasdik edeceği bir talimatla tesbit edilir."⁴²

Aynı konu, 1938 tarihli parti tüzüğünde şu şekilde ifade edilmekteydi:

"Madde 97- Parti, kendi bağrından doğan hükûmet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamamlayan bir birlik taşır. Parti örgütünün kendi hükûmetinin her yönden başarıya ermesi için bütün kuvvet ile çalışması esastır.

Madde 98- Merkezde Partiyi ilgilendiren işlerin kovalanması için yapılacak degetler, Parti Bakanları ile Genel Sekreter veya bunların adlarına harekete yetkili olanlar arasında sözle veya yazı ile olur. İllerde Partiyi ilgilendiren işler için yapılacak söz veya degetleri, Parti başkanları ile İlbaylar arasındadır.

40 Manoilescu, a.g.e., ss.195-196.

41 C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s.259; C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, (Fırkanın 10 Mayıs 1931 de Toplanan Üçüncü Büyük Kongresi Tarafından Kabul Edilmiştir, Fırka Teşkilâtı Bürolarına Mahsustur), T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1931, s.17.

42 C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 9-16 Mayıs 1935, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, ss.99-105.

Madde 99- Partinin hükûmetle deget konuları -lüzumlu görürse- Genbaşkurun onaylayacağı bir öğrenek ile saptanır.”⁴³

Görüldüğü üzere CHP ile devlet teşkilatının ilişkisini düzenleyecek olan talimatname girişimi, “lüzumlu görülürse bir talimatname hazırlanır” denilerek her defasında ertelenmiştir. Benzer ifadeler 1943 tarihli tüzükte de yer almaktadır:

“Madde 93- Parti kendi bağrından doğan hükümet teşkilâtıyla kendi teşkilâtını birbirini tamamlayan bir birlik tanır. Parti teşkilâtının kendi Hükümetini her yönden muvaffak etmek için bütün kuvvetiyle çalışması esastır.

Madde 94- Merkezde Partiyi alâkalandıran işlerin takibi için yapılacak temaslar, Parti Hükümetinin İcra Vekilleriyle Genel Sekreter veya bunların adlarına harekete salâhiyetli kimseler arasında sözle veya yazılı olarak cereyan eder. Vilâyet merkezlerinde Partiyi alâkalandıran işler için sözle veya yazıyla vuku bulacak temaslar Parti Reisleriyle Vâtiler arasında olur.

Madde 102- Partinin Hükümetle temas mevzuları, lüzum görülürse, Genel Başkanlık Divanının tasdik edeceği bir talimatla tesbit edilir.”⁴⁴

Türkiye’de parti-devlet beraberliğinin temel özelliklerine bakıldığında, 18 Haziran 1936’da başlayıp, 7 Haziran 1939’da sonlandırılan parti-devlet bütünleşmesi kararı dışında, her hangi bir talimatname bulunmamaktadır. Ancak Cumhuriyet Arşivi’nde bulunan bazı taslaklar incelendiğinde, bu konuda bir takım hazırlıkların yapıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁵ Parti tüzüklerinde “lüzumlu görülürse bir talimatname hazırlanır” şeklinde bahsedilen talimatnameler, CHP Kataloğu içerisinde yer almaktadır. 1933-1948 tarihlerinde hazırlandığı anlaşılan bu talimatnamelerde, partinin merkez ve taşrada devlet bürokrasisiyle kuracağı ilişkilere yer verilmektedir. Devlet ile parti teşkilatının ilişkisini düzenleyen talimatnamelerin uygulanmadığı rahatlıkla söylenebilir. Çünkü parti tüzüklerinin hiç birinde bu konuya dair herhangi bir atıf yer almamaktadır. Talimatnamelerin parti teşkilatı tarafından kullanıldığını düşünmek de olası değildir.⁴⁶ Ancak bu talimatname taslaklarının sunduğu veriler doğrultusunda, Türkiye’deki parti-devlet modeli ile Avrupa’daki parti-devlet modellerini

43 C.H.P. Tüzüğü, 26-12-938 Tarihinde Usnomal Toplanan Büyük Kurultay Tarafından Onaylanmıştır, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, s.22.

44 C.H.P. Nizamnamesi, Partinin VI. Büyük Kurultayının 12. VI. 1943 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir, Zerbamat Basımevi, Ankara, 1943, ss.19-20.

45 Turan, a.g.e., ss.246-280; Cemil Koçak, “Yeni Belgeler Işığında CHP-Devlet Kaynaşması Üzerine Notlar”, *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar, Sina Akşin’e Armağan*, (Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan), İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, ss.133-191.

46 1933-1948 tarihlerinde hazırlanan talimatname taslaklarının başlıkları şöyledi: “Hükümetle Fırkanın Temas Talimatnamesi Projesi (27 Haziran 1933)”, “Hükümetle Fırkanın Temas Talimatnamesi Projesi (16 Temmuz 1933)”, “CHP’nin Hükümetle Temas ve Münasebetleri Hakkında Talimatname”, “CHP Genel Sekreterliği ve Dahiliye Vekâleti’nin Proje Hakkındaki İzahatları”, “CHP ile Hükümetin Temas Yönetmeliği Tasarısı (1948)”. Bkz. BCA, CHP Kataloğu, Fon:490.1.0.0 Yer:59.229.5; BCA, CHP Kataloğu, Fon:490.1.0.0 Yer:203.806.1; BCA, CHP Kataloğu, Fon:490.1.0.0 Yer:453.1867.7. Koçak, a.g.m., ss.133-191.

karşılaştırmak mümkündür. Avrupa'da totaliter partiler hızla devlet teşkilatına hakim olurken, Türkiye'de devlet otoritesinin sağlanması adına, parti teşkilatının olabildiğince geri planda tutulduğu görülmektedir. Manoilescu, CHP'nin devlet karşısındaki bu zayıf konumunu, diğer tek partili yönetimlerdeki iktidar partilerinin durumuyla kıyaslamakta ve bu durumu Türkiye için olumlu bir farklılık olarak nitelendirmektedir. Tek parti döneminde her ne kadar CHP yönetiminin iktidarlığı söz konusu olsa da, parti teşkilatı devlet tarafından sürekli olarak denetlenmiştir. Partinin kuruluştan itibaren denetlenmesi ve gücünün belli bir noktada sınırlandırılması, bir anlamda partinin kendi teşkilatını inşa etmesine yardımcı olmuştur. CHP bu dönemde, genel başkan, genel başkan vekili, genel sekreter, genel başkanlık kurulu, parti divanı, parti üyeliği, taşra teşkilatı, kongre, tüzük ve programlarıyla birlikte, modern dünyanın partilerinden biri haline gelmiştir.

Manoilescu'nun değerlendirmesine göre, CHP teşkilatı ile devlet teşkilatının ilişkisini düzenleyecek bir talimatname mevcut olsa idi, Türkiye'nin diğer yönetimlerle olan farklılığı daha da belirgin hale gelebilecekti. Manoilescu'nun temenni olarak ifade ettiği talimatname, aslında tek parti yönetimi tarafından hazırlanmış, ancak uygulamaya safhasına geçirilememiştir. Manoilescu'nun bu çalışmalardan haberdar olması elbette ki mümkün değildi.

4. Korporatizmin Türkiye'ye Yansıması ve Manoilescu'nun Görüşlerine Etkisi

Manoilescu'nun çalışmasında, Türkiye tek partisinin kurumsal özelliğini farklı bulgular eşliğinde ele alınmaktadır: Sovyet Rusya'dan sonra ikinci tek partili rejimin Türkiye'de kurulması, Türkiye'deki parti-devlet ilişkisi ile nasyonal-sosyalist ve faşist sistemlerdeki parti-devlet ilişkisinin farklılık taşıması, tek parti yönetiminin bazı konularda liberal sisteme yakın girişimlerde bulunması, devlet yönetiminde askeri kuralların uygulanmaması gibi. Yazarın bu değerlendirmeleri yaparken, Türkiye'deki korporatif/solidarist eğilimleri dikkate aldığını düşünebiliriz. Korporatizmin hem siyasal, hem de sosyal olarak güçlü biçimde uygulandığı yerler, Alman ve İtalyan devletleri idi. Manoilescu, totaliter devletlerdeki korporatif uygulamalar ile otoriter bir devlet olan Türkiye'deki uygulamaların nitelik farklılığını iyi bilmektedir.

Türkiye'de siyasal anlamda korporatist temsil sistemine geçilmedi, ancak 1920'lerde bu konuda bazı tartışmaların yaşandığını söylemek gerekir. Meclis'teki temsilin meslek birliklerinin belirlediği kişilerce sağlanması yönünde bir takım görüşler öne sürüldü. Halkçılık programını temel alarak anayasa tasarısını hazırlayan encümen üyeleri bu programda bazı değişiklikler yapıp, seçimlerin mesleki temsil sistemine göre düzenlenmesini istedi. 18 Kasım 1920'de başlayan tartışmalarda, mesleki temsili savunan kişiler bunu halkçılığın bir gereği olarak tanımlandı. Mesleki temsil sistemine karşı olan kişiler,

sınıfsal bir temele sahip olmayan Türkiye’de mesleki temsil sisteminin uygun olamayacağını ileri sürmekteydi. Mustafa Kemal’in ve Meclis çoğunluğunun mesleki temsil sistemine karşı olması nedeniyle bu öneri kabul edilmedi.⁴⁷

Bütün Avrupa’yı etkisi altına alan korporatizmin Türkiye’ye yansımaları, daha çok sosyal korporatizm ve bunun Fransız pratiği olan solidarizm üzerinden gerçekleşti. Korporatizmin Türkiye’ye girişi, II. Meşrutiyet yıllarına rastlamaktadır. Korporatizmin etkisini açıklarken, halkçılık ve solidarizm ile birlikte değerlendirmek gerekir. Çünkü II. Meşrutiyet döneminin korporatizmi, lonca geleneği ile Fransız korporatizminin temelini oluşturan solidarist yaklaşımın ortak buluşmasıydı.⁴⁸ Korporatist görüş bu doğrultuda gelişti ve daha çok solidarist sistem üzerine inşa edildi. Bu yıllarda solidarizmi ve onun devlet felsefesi olan halkçılığı Türkiye’ye getiren isimler Ziya Gökalp, Tekin Alp, Necmettin Sadak, Zekeriya Sertel ve Yusuf Kemal Tengirşenk gibi İttihatçı çevrelerdi. Bu çevrelerin bakış açısına göre, halkçılık toplumsal olduğu kadar, aynı zamanda siyasal ve ekonomik içeriği olan bir öğreti idi. Özel mülkiyetin dokunulmazlığına müdahale etmeden, liberalizm ile sosyalizm arasında bir yol bulmayı amaçlayan, ekonomide devlet müdahalesini öneren ve toplumsal dayanışmayı benimseyen bir düşünceydi.⁴⁹

İki dünya savaşı arası dönem tüm dünyada çatışmacı siyasi iklimin hâkim olduğu ve ideolojik ayırımların kesinlik kazandığı bir dönemdi. İktidarlar toplumun, ancak kendi belirlediği ilkelere göre hareket etmesini ve dış müdahaleye kapalı olmasını istemekteydi. Bu öngörü, Türkiye’deki iktidar içinde de söz konusuydu. Batı’da yaşanan büyük dönüşümler ve bunun sonucunda oluşmaya başlayan ulus-devlet inşası, aynı zamanda yeni toplumsal kimliğin ortaya çıkışını da beraberinde getirmişti. Türkiye’de Batı’daki gibi bir gelişim evresi yaşanmadığı için, toplumsal kimliğin şekillenmesinde iktidar kadrosu yönlendirici bir rol üstlendi. Tek parti yöneticileri ulus-devlet modelini inşa ederken, yeni yapının merkezinde yer alacak vatandaşın yetiştirilme projesini hayata geçirdi. Cumhuriyet vatandaşlarının birlikte yaşamalarını sağlayacak unsurlardan olan dil, tarih ve kültür çalışmaları bizzat iktidar tarafından yürütüldü. Toplumdaki geleneksel otoriteye bağlılık duygusunun yerini, devlete aidiyetle bağlı kimlik modeli yerleştirilmeye çalışıldı. Solidarizm düşüncesi tüm bu aşamalarda, tek parti yönetiminin temel başvuru dayanaklarından birini oluşturdu.

Tek parti yönetiminin, solidarizm konusundaki yaklaşımını besleyen çalışmalar ağırlıklı olarak Üçüncü Fransız Cumhuriyeti’ne (1870-1940) ait

47 Şaduman Halıcı, “Birinci TBMM’de Mesleki Temsil Tartışmaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/31, Güz 2015, ss.81-106.

48 Zafer Toprak, “Türkiye’de Korporatizmin Doğuşu”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 12, Kış 1980, ss. 41-49.

49 Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce: Halkçılık”, *Toplum ve Bilim*, Sayı:1, Bahar 1977, ss.92-123.

kaynaklardı.⁵⁰ Sosyolojide Emile Durkheim, iktisatta Charles Gide, pozitivist hukukta Léon Duguit, tarihte Charles Seignobos, siyasette Eugène Pierre gibi isimler Cumhuriyet Türkiye'sini etkilemiş isimlerdi. Bu kişilerin eserleri, Cumhuriyet'in inşasında yol gösterici rol üstlendi.⁵¹ Özellikle de Fransız sosyolojisi, Cumhuriyet yönetiminin kültürel ve siyasi görüşünü etkiledi. Ziya Gökalp'in "*sınıf yok meslek var, fert yok cemiyet var*" şeklinde tanımladığı toplum modeli, yönetici kadronun görüşlerini belirledi.⁵² Örneğin İzmir İktisat Kongresi'ndeki tartışmalarda mesleki dayanışma konusu ele alındı ve farklı kesimlerin bütünleşmesi savunuldu. Ulusal birliği bozucu liberal devlet yerine, sınıfsız devlet modeli tasarlandı.⁵³ Misak-ı Millî sınırları içerisinde ulusal devletin kuruluşunda, Fransız solidarizmi etkili oldu.⁵⁴ Cumhuriyet yönetiminin solidarizme yakınlık duyması, aynı zamanda Türkiye'nin kuzey komşusu Bolşevikler ile arasına ideolojik manada mesafe koymasına yardımcı oldu. Solidarizmin siyasetteki karşılığı olan halkçılığın temel ilke olarak benimsenmesi, Bolşevizm'e karşı bir tür savunma görevi üstlendi.⁵⁵

Tek parti yönetiminin Fransız solidarizmine olan bu yakınlığı, parti programlarına da yansdı. 1931 tarihli programda yer verilen "*Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimaî hayat için iş bölümü itibarile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek esas prensiplerimizdendir*" ifadesi solidarizm kökenlidir.⁵⁶ Solidarizme ait ifadelere,

50 Tek parti döneminin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın özel kitaplığı incelendiğinde, Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nde görev almış devlet adamlarına, tarihçilere, iktisatçılara, sosyologlara ve felsefecilere ait eserlerin yoğunluk taşıdığı görülür. Bkz. Murat Turan, "Bir Cumhuriyet Bürokratının Entelektüel Kimliği: Tek Parti Dönemi Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Kitaplığı", *Toplumsal Tarih*, Sayı:284, Ağustos 2017, ss.58-65.

51 Zafer Toprak, "Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiye'si'ne Sosyolojinin Evrimi: 1908-1945", *Sosyal Bilimler Tarihini Keşfediyor-DTCF Bilim Çeşmesi ve Sonrası*, (Editör: Hayriye Erbaş), Sentez Yayın ve Dağıtım Öğretim Kurumları, 2017, ss.43-74.

52 Zafer Toprak, "Osmanlı'da Toplumbilimin Doğuşu", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.326.

53 Zafer Toprak, *Bir Yurttaş Yaratmak: Muasır Bir Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998; Zafer Toprak, "Türkiye'de Aydın, Ulus-Devlet ve Popülizm", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, (Derleyen: Sabahattin Şen), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, ss.39-81.

54 1920'lerin başında, Marksist dünya görüşüne alternatif bir sistem olarak görülen solidarizm, tüm Avrupa'da bilim insanlarının ilgi duyduğu alan oldu. Türkiye ise 1921'de düzenlenen Uluslararası Torino Sosyoloji Kongresi'ne temsilci göndererek katılım sağladı. Bkz. Zafer Toprak, " 'Kızıl Kent' Torino ve Solidarist Sosyoloji Kongresi", *Toplumsal Tarih*, Sayı:226, Ekim 2012, ss.22-36.

55 Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s.418.

56 C.H.F. Programı, *Fırkanın Üçüncü Büyük Kongresi Tarafından Kabul Olunmuştur*, Mayıs 1931, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, ss.13-14. Partinin diğer tüzüklerinde benzer ifadelere yer verilmektedir. Bkz. C.H.P. Programı, *Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır*, Mayıs, 1935, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, ss.7-9; C.H.P. Programı, *Partinin Beşinci Büyük Kurultayının 1-Haziran-939 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir*, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, ss.6-7; C.H.P. Programı, *Partinin VI. Büyük Kurultayının 14.VI. 1943 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir*, Ulus Basımevi, Ankara, 1943, ss.4-5.

Mustafa Kemal Atatürk'ün konuşmalarında da rastlanmaktadır. Halkçılık kavramını açıkladığı bir konuşmasında bu ilkeyi, “*nizam-ı içtimaisini sâyine, hukukuna istinad ettirmek isteyen bir meslekî içtimaidir*” şekliyle tanımlamaktadır.⁵⁷ Solidarizm ifadelerini parti yayınlarında görebilmek mümkündür: “*imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir milletiz, dağılan çöker, daima bir, daima toplu...*”⁵⁸

Tek parti döneminde, Fransız solidarizmine ait kaynakların Türkçeye çevrilip, yayımlanması konusunda özenli bir çabanın sergilendiği görülmektedir. Fransız literatürüne ait birçok eser, Cumhuriyet'in erken tarihlerinde yayımlandı. 1924'te çevrilen eserlerden biri, Emile Durkheim'a ait *De la division du travail social* adlı eserd. Bu eser, *İctimaî Taksimi-i Amel* [Toplumsal İş Bölümü] şekliyle çevrildi.⁵⁹ Çevrilen diğer bir eser, Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nin önemli iktisatçılarından, Charles Gide ve Charles Rist ikilisinin beraber hazırlanmış olduğu, 1920 tarihli *Histoire des doctrines économiques depuis les physiocrates Jusqu'a nos jours* adlı çalışmaydı. Bu eserin birinci cildi 1924'te, ikinci cildi 1927'de çevrildi. Eserin çevirisini yapan isimlerden biri Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'ydı.⁶⁰ Eser, *Fizyogratlardan Günümüze İktisadî Mezhepler Tarihi* şekliyle yayımlandı.⁶¹ Avrupa'nın en önemli iktisat kitaplarından biri olan bu eserde, Léon Bourgeois'nun solidarizm konusundaki görüşlerine ve Durkheim'ın toplumsal dayanışma fikrine yer verilmekteydi. Eserde devlet ve bireyin birbirinin karşısı olmayıp, tam tersine tamamlayıcısı olduğu ve bireylerin yeteneklerine göre toplumdaki konumunun belirlenmesi gerektiği konusu ele alınmaktaydı. 1930'larda hazırlanan *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler* adlı eserde, toplumsal dayanışmadan söz eden bölümler Charles Gide ve Charles Rist'in çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştu.⁶² Eserde yer verilen siyasal yapılarla ilgili konular ise Fransa Ulusal Meclisi genel sekreteri Eugène Pierre'in, 1932 tarihinde Türkçeye çevrilen, *Mufassal Hukuk-ı Siyasiyye* adlı kitabından esinlenerek hazırlanmıştı.⁶³

57 Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri, I-III*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Baskı: Divan Yayıncılık, Ankara, 2006, s.115.

58 *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, İkinci Kânun 1935 den 16 Mayıs 1935'e Kadar, (Gizlidir. İşe özgü ve özeldir. Parti bürolarında kullanılacaktır)*, Cilt:6, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, ss.15-17.

59 Emile Durkheim, *İctimaî Taksimi-i Amel*, TBMM Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından, Aded:4, Telif ve Tercüme Heyetince Tetkik ve Kabul Edilmiştir, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340.

60 Şükrü Kaya sadece siyasetçi değil, aynı zamanda tercüme çalışmaları yapan bir isimdi: Daniel Defoe *Robinson Crouse*, Henri Berau *Şişko*, Charles Rist-Charles Gide *Fizyogratlardan Günümüze İktisadî Mezhepler Tarihi*, E.F. Buckley *Eski Yunan Masalları*, Albert Mathiez *Fransız İhtilali eserlerini Türkçeye çevirmiştir*. Bkz. Hakkı Uyar, “Şükrü Kaya”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss.80-83.

61 Charles Gide-Charles Rist, *Fizyogratlardan Günümüze İktisadî Mezhepler Tarihi*, Birinci Cilt, Tercüme Edenler: Ahmed Muammer ve Şükrü Kaya, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1340; İkinci Cilt, Tercüme Eden: Şükrü Kaya, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1927.

62 *Yurt Bilgisi Notlarından, Vatandaş İçin Medenî Bilgiler, (I. Kitap Afet, II. Kitap Recep)*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

63 Eugène Pierre, *Mufassal Hukuk-ı Siyasiyye*, (Mütercimi: Mülga Meclis-i Ayan Kâtib-i Umumîsi İsmail Müştak), Birinci Cilt, Milli Matbaa, İstanbul, 1927; İkinci Cilt, Milli Matbaa,

Fransız literatüründen çevrilen diğer bir eser, Emile Durkheim'ın çağdaşlarından biri olan felsefeci ve sosyal bilimci Alfred Fouillée'ydi. Fouillée, Cumhuriyet yönetimince iyi tanınan bir isimdi. Fouillée'nin çalışması, Cumhuriyet'in hemen başında, *Avrupa Milletleri Ruhiyatı* şekliyle çevrilip yayımlandı.⁶⁴ Diğer bir isim Alfred Rambaud'dur. Yazarın Ernest Lavisse ile beraber hazırlamış olduğu eseri, 1926'da *Tarih-i Umumi: Dördüncü Asırdan Zamanımıza Kadar* şeklinde Türkçeye çevrildi.⁶⁵ Montesquieu'ye ait, *De l'esprit des lois* adlı eser, *Ruhü'l Kavanin* [Kanunların Ruhü] adıyla, Cumhuriyet'in erken tarihlerinde yayımlandı.⁶⁶ Fransız yazar Léon Duguit, pozitivist hukuk anlayışını geliştirmiş bir isimdi. Duguit, Cumhuriyet dönemi hukuk çalışmalarının en önemli referanslarından birini oluşturmaktaydı. Duguit'nin *Traité de droit constitutionnel* adlı eseri, 1924'de *Hukuk-ı Esasiyye* şekliyle yayımlandı.⁶⁷ Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nin tarih alanında en önemli temsilcisi, Charles Seignobos'tu. Pozitivist tarihçilik ve aydınlanma düşüncesinin Türkiye tarihçiliğine Seignobos'un eserleriyle girdiğini söyleyebilmek mümkündür.⁶⁸

Korporatif düşüncenin temelde iki ayağı bulunmaktadır: siyasal korporatizm (meslek örgütlerinin mecliste temsili edilmesi) ve sosyal korporatizm (sosyal sınıflar arasında dayanışma ideolojisi). Bir yönetimin tam manasıyla korporatif devlet olarak tanımlanabilmesi için, öncelikle sosyal bakımdan bir takım kurumlara, siyasal olarak korporatif meclislere, ekonomik olarak korporatif temsil sistemine, hukuki olarak totaliter veya otoriter yönetime sahip olması gerekir. Türkiye'de meslek örgütlerinin mecliste temsili edildiği siyasal korporatizm sistemine geçilmedi. 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nin düzenlenmesi, 1925'te Ticaret ve Sanayi Odalarının kurulması, 1927'de Ali

İstanbul, 1927; İkinci Cildin Zeyli: TBMM Matbaası, Ankara, 1932. Bkz. Zafer Toprak, "Dolikosofalden Brakisefale Türk Irkı Şevket Aziz Kansu ve Antropolojinin Evrimi", *Toplumsal Tarih*, Sayı:207, Mart 2011, ss.18-29; Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, ss.186-187.

64 Alfred Fouillée, *Avrupa Milletleri Ruhiyatı*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti Yayını, (Çeviren: Mustafa Rahmi), Telif ve Tercüme Heyetince Kabul Edilmiştir, İstanbul Matbaa-yı Âmire, 1339-1342. Bkz. Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar: Altını Çizdiği Satırları, Özel İşaretleri, Uyarıları, Düştüğü Notlar ve Kitap İçerisindeki Özel Yazıları İle, Cilt:5, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara, 2001, ss.303-354.

65 Alfred Rambaud-Ernest Lavisse, *Tarih-i Umumi: Dördüncü Asırdan Zamanımıza Kadar*, Birinci Cilt: Evveliyat 395-1095, (Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud'un editörlüğünde bir heyet tarafından yazılan ve Darülfünun Edebiyat Medresesi müdür ve muallimlerinden oluşan bir heyet tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926.

66 Montesquieu, *Ruhü'l Kavanin*, (Çeviren: Hüseyin Nazım), Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti Yayını, Sayı:8, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1339. Bkz. Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar: Altını Çizdiği Satırları, Özel İşaretleri, Uyarıları, Düştüğü Notlar ve Kitap İçerisindeki Özel Yazıları İle, Cilt:8, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara, 2001, ss.443-447.

67 Léon Duguit, *Hukuk-ı Esasiyye*, Birinci Cilt: Kaide-i Hukukiye-Devlet Meselesi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1339; İkinci Cilt: *Devlet-Nazariye-i Umumiyye*, (Mütercimi: Menemenlizâde Edhem), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340. Bkz. Zafer Toprak, "Hukuk-ı Esasiyye ve Hukuk-ı Nisvân: Léon Duguit'de Kadın Hukuku-1923", *Akademik Yaşamının 55. Yılı Onuruna Rona Aybay'a Armağan - Legal Hukuk Dergisi Özel Sayı*, Aralık 2014, ss.2209-2233.

68 Zafer Toprak, "Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik", *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si, La Turquie Kamâlîste*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss.176-181.

İktisat Meclisi'nin oluşturulması, 1934'te İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği'nin kurulması, her ne kadar siyasal korporatizm izlenimi verse de, bu birlikteliğe ait sınırların devlet tarafından belirlenmesi sebebiyle, bunların siyasal korporatizm olarak tanımlanması mümkün görünmemektedir. Sınıf çatışmasının olmadığı ve bunların zaten tek bir siyasal parti tarafından temsil edildiği fikrinin hâkim olduğu Türkiye'de, İtalyan benzeri bir korporatif yapılanmanın yerleşmesi zordu. Tek parti yönetimi, ülkeyi yönetebilmek için, korporatif işbirliğine lüzum duymuyor, yönetim işlevini otoriter devlet niteliği ile gerçekleştiriyordu.⁶⁹ Batılı devletlerde korporatizmden beklenen şey, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte toplumda ortaya çıkan bölünmelerin önüne geçilebileceğine yönelik inançtı. Türkiye'de ise sınıf çatışması söz konusu olmadığı için, toplumun bütün kesimlerini tek bir partinin zaten temsil ettiği fikri egemendi.⁷⁰

Manoiesco, tek partili yönetimlerin kurumsal yapısını ve 1930'lardaki örneklerini incelediği çalışmasında, Türkiye'deki yönetimin sosyal/siyasal korporatizm ile olan benzerliği veya farklılığı konusunda, her hangi bir değerlendirmeye yer vermemektedir. Ancak çalışmasının hazırlık evresinde, Türkiye'ye yönelik literatürü incelediği ve korporatizmin, Türkiye'ye yansımaları hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünebiliriz. Manoiesco'nun temelde odaklandığı nokta, CHP teşkilatının devlet ile olan ilişkisinin özelliklerini saptayabilmek ve Batı'daki çağdaşları ile karşılaştırabilmektedir.

Sonuç

Mihail Manoiesco, tek partili yönetimleri karşılaştırmalı olarak inceleyen ilk araştırmacıdır. Korporatif dünya görüşüne sahip biri olmasına rağmen, çalışmasında korporatizmin uygulandığı devletlere öncelik verme gibi bir yaklaşımının olmadığı anlaşılmaktadır. Böyle bir yaklaşıma sahip olsaydı eğer, çalışmasında çok daha farklı seçimler yapabilirdi. Manoiesco'nun çalışmasında yoğunlaştığı konu, ele aldığı ülkelerde, tek partili rejimlerin kurumsal olarak yerleşmiş olmasıydı: tek partili yönetimler çağdaş politik iklimde gözden kaçırılmaması gereken bir kurumdu, modern dünyanın en iyi yönetim biçimi bu rejimlerdi, tek parti fikri 20. yüzyılın başından itibaren birçok çağdaş devlette kendisini benzer bir şekilde tezahür ettirmişti, tek parti yönetimi sosyal bir kavramdı ve insanlık ideali olarak farklı devletlerde ortaya çıkmıştı, tek partili yönetimlerin teorik incelemesini gerektiren tesadüf böyle açıklanabilirdi, Avrupa'nın doğusundan (Türkiye ve Rusya'dan) uzak Batı'ya (Portekiz'e) kadar birçok ülkede benimsenmiş bir sistemdi, tek parti kurumunun dünyanın farklı siyasi çevrelerinde ve kendiliğinden ortaya çıkış nedenlerinin araştırılması ve bu genel olgunun tanımlanması gerekmektedir...

69 Ahmet Makal, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1920-1946)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1999, ss.127-160.

70 Aykut Kansu, "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt II, Kemalizm, İletişim Yayınları*, 2009, s.260.

Manoilescu'nun Türkiye'yi değerlendirme biçimine bakıldığında, tek parti yönetimini diğer rejimlerden ayırarak ve farklı yönlerini vurgulayarak ele alma yolunu tercih ettiği görülmektedir: tek parti yönetiminin siyasal temsilcisi olan CHP'nin kuruluşu diğer partilerden farklı olarak ulusal kurtuluş sürecine dayanmaktaydı, parti yönetiminde totaliter askeri disiplin mekanizması uygulanmıyordu, tek parti rejiminin liberal sisteme izin veren eğilimi mevcuttu, sürekli açık tutulan parlamentoda seçimler yenileniyor, partiyle ilgili kararlar kongrelerde alınıyor ve seçilen bu üyeler parlamentoda temsil gücünü kullanıyordu...

Manoilescu'nun, tek partili yönetimlerde görmeye çalıştığı en önemli faktör, iktidar partisinin devlet teşkilatıyla kurduğu temasın özellikleri ve rejim içindeki konumuydu. Yönetimin derecesini tanımlarken kullanılacak göstergelerin en önemli ölçütünün bu olduğunu düşünmekteydi. Avrupa'da kurulan totaliter tek partili yönetimler ile Türkiye'deki yönetimin farklılık taşıması, Manoilescu'nun yaklaşımını etkilemekteydi: Türkiye'deki iktidar partisi, totaliter sistemlerdeki gibi devlete ve millete eklenen üçüncü bir parçayı oluşturmuyordu, parti teşkilatı devlet teşkilatına hâkim olmamış, faşizmde ve nasyonal-sosyalizmdeki gibi devlet teşkilatını ele geçirmemişti...

Manoilescu, tek parti düşüncesini ideolojik bir güç olarak görmektedir. Konuyu kendi zihniyet dünyasında kurguladığı bir tasarım ile değerlendirdiği için, bilimsellik tarafının tartışmaya açık olduğunu söylemek gerekir. Tek partili sistemleri eleştirel sorgulama tekniği ile ele almadığı gibi, bu yönetimleri insanlığın evrensel kültür değeri olarak görmesi araştırmasına bilimsellikten ziyade öznellik katmaktadır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları

- C.H.F. *Nizamnamesi ve Programı (Fırkanın 10 Mayıs 1931'de toplanan üçüncü Büyük Kongresi tarafından kabul edilmiştir. Fırka teşkilâtı bürolarına mahsustur.)*, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.
- C.H.F. *Programı, Fırkanın Üçüncü Büyük Kongresi Tarafından Kabul Olunmuştur, Mayıs 1931*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- C.H.F. *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- C.H.P. *Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 9-16 Mayıs 1935*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- C.H.P. *Programı, Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır, Mayıs, 1935*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- C.H.P. *Programı, Partinin Beşinci Büyük Kurultayının 1-Haziran-939 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir*, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.
- C.H.P. *Programı, Partinin VI. Büyük Kurultayının 14.VI. 1943 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir*, Ulus Basımevi, Ankara, 1943.
- C.H.P. *Nizamnamesi, Partinin VI. Büyük Kurultayının 12. VI. 1943 Tarihindeki Toplantısında Kabul Edilmiştir*, Zerbamat Basımevi, Ankara, 1943.
- C.H.P. *Tüzüğü, 26-12-938 Tarihinde Usnomal Toplanan Büyük Kurultay Tarafından Onaylanmıştır*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, İkinci Kânun 1935 den 16 Mayıs 1935e Kadar, (Gizlidir. İşe özgü ve özeldir. Parti bürolarında kullanılacaktır), Cilt:6, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

II. Kitaplar

- AHMET HİLMİ ŞEBBENDERZÂDE, *Muhalefetin İflası*, Matbaa-i İslamiye, İstanbul, 1915.
- AKKERMAN, Naci Cevad, *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ulus Basımevi, Ankara, 1950.
- Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar: Altını Çizdiği Satırları, Özel İşaretleri, Uyarıları, Düştüğü Notlar ve Kitap İçerisindeki Özel Yazıları İle*, Cilt:5-7-8, Anıtkabir Derneği Yayınları, 2001, Ankara.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Baskı: Divan Yayıncılık, Ankara, 2006.
- BERAUD, Henri, *Şişko*, (Çeviren: Şükrü Kaya), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1938.
- BERKES, Niyazi, *Siyasi Partiler: İngiltere, Amerika, Fransa ve Almanya'da*, Yurt ve Dünya Yayınları, İstanbul, 1946.
- BUCLEY, E.F., *Eski Yunan Masalları*, (Çeviren: Şükrü Kaya), Tan Matbaası, İstanbul.
- DUGUÏT, Léon, *Hukuk-ı Esasiyye*, Birinci Cilt: Kaide-i Hukukiye-Devlet Meselesi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1339; İkinci Cilt: *Devlet-Nazariye-i Umumiyye*, (Mütercimi: Menemenlizâde Edhem), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340.
- DURKHEİM, Emile, *İctimaî Taksimi-i Amel*, TBMM Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından, Aded:4, Telif ve Tercüme Heyetince Tetkik ve Kabul Edilmiştir, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340.
- DUVERGER, Maurice, *Siyasi Partiler*, (Çeviren: Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.
- FOUILLÉE, Alfred, *Avrupa Milletleri Ruhiyatı*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti Yayını, (Çeviren: Mustafa Rahmi), Telif ve Tercüme Heyetince Kabul Edilmiştir, İstanbul Matbaa-yı Âmire, 1339-1342.
- FRIEDRICH, Carl J., Zbigniew K. Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, (Çeviren: Oğuz Onaran), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1964.
- GİDE, Charles, Charles Rist, *Fizyogratlardan Günümüze İktisadî Mezhepler Tarihi*, Birinci Cilt, Tercüme Edenler: Ahmed Muammer ve Şükrü Kaya, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1340; İkinci Cilt, Tercüme Eden: Şükrü Kaya, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1927.
- GÖZE, Ayferi, *Korporatif Devlet, XIX ve XX. Yüzyıllarda Avrupa'da Korporatif Devlet Teorileri ve Korporatif Devlet Sistemleri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968.

- GÖZE, Ayferi, *Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.
- HOBBSAWM, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl, Aşırılıklar Çağı (1914-1991)*, (Çeviren: Yavuz Alogan), Everest Yayınları, İstanbul, 2011.
- KEYNES, John Maynard, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan and Co., Limited, London, 1936.
- KEYNES, John Maynard, *Versay Sulhunun Netâyic-i İktisadiyesi "Versay Barışı'nın İktisadi Sonuçları"*, (Çeviren: Ali Fethi Okyar), (Yayına Hazırlayan: Kudret Emiroğlu- Erman Harun Karaduman), Isık Yayınları, İstanbul, 2018.
- KURAN, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.
- LÜTFİ FİKRİ, *Selanik'te Bir Konferans: Bizde Fırka-i Siyasiye, Hal-i Hazır İstikbali*, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1910.
- MAKAL, Ahmet, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1920-1946)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1999.
- MANN, Michael, *Faşistler, Faşizm İncelemeleri*, (Çeviren: Ulaş Bayraktar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- MANOİLESCO, Mihail, *Le parti unique: institution politique des regimes nouveaux*, Les Ceuvres Françaises, 11, Rue de Sevres, Paris, 1936.
- MANOİLESCO, Mihail, *Le siècle du Corporatisme, Doctrine du Corporatisme Intégral et Pur*, Paris, 1934.
- MATHIEZ, Albert, *Fransız İhtilali*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.
- MAZOWER, Mark, *Karanlık Kıta, Avrupa'nın 20. Yüzyılı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.
- MICHELS, Robert, *Political Parties*, Londra, 1915.
- Montesquieu, *Ruhü'l Kavanin*, (Çeviren: Hüseyin Nazım), Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti Yayını, Sayı:8, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1339.
- OSTROGORSKİ, Moisey, *Democracy and the Organization of Political Parties*, 2 Cilt, Londra, 1902.
- PIERRE, Eugène, *Mufassal Hukuk-ı Siyasiyye*, (Mütercimi: Mülga Meclis-i Ayan Kâtib-i Umumisi İsmail Müştak), Birinci Cilt, Milli Matbaa, İstanbul, 1927; İkinci Cilt, Milli Matbaa, İstanbul, 1927; İkinci Cildin Zeyli: TBMM Matbaası, Ankara, 1932.

- PİNTO, António Costa, *The Nature of Fascism*, Social Science Monographs, Boulder, Distributed by Columbia University Press, Newyork, 2012.
- RAMBAUD, Alfred, Ernest Lavisce, *Tarih-i Umumi: Dördüncü Asırdan Zamanımıza Kadar*, Birinci Cilt: Evveliyat 395-1095, (Ernest Lavisce ve Alfred Rambaud'un editörlüğünde bir heyet tarafından yazılan ve Darülfünun Edebiyat Medresesi müdür ve muallimlerinden oluşan bir heyet tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926.
- SCHİVELBUSCH, Wolfgang, *Uzak Akrabalar, Faşizm, Nasyonaldosyalizm, New Deal (1933-1939)*, (Çeviren: Muhammet Metin), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- TEVİK NADİR, *Beynelmîl İhtilâl Fırkaları*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1910.
- TOPRAK, Zafer, *Bir Yurttaş Yaratmak: Muasır Bir Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.
- TOPRAK, Zafer, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952.
- TURAN, Murat, *Cumhuriyet Halk Partisi Yönetiminin Dünya Partileriyle İlişkileri -Yaklaşım, Yöntem ve Tercihler- (1923-1950)*, Libra Yayınları, İstanbul, 2017.
- UYAR, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2012.
- YUNUS NADİ, *İhtilâl ve İnkılâb-i Osmanî*, Matbaa-i Cihan, İstanbul, 1909.
- Yurt Bilgisi Notlarından, Vatandaş İçin Medenî Bilgiler, (I. Kitap Afet, II. Kitap Recep)*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

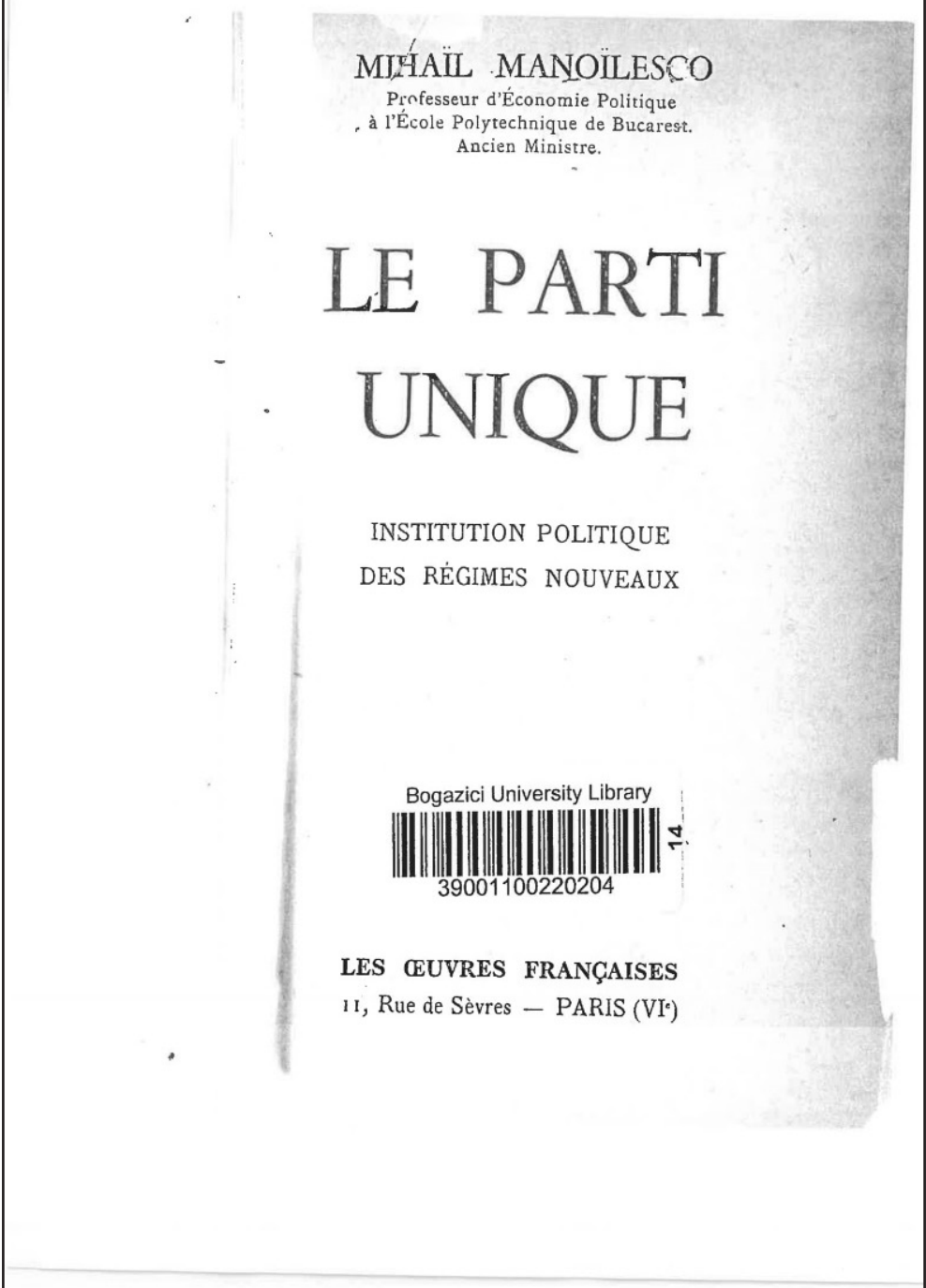
III. Makaleler

- "Almanya Ren Bölgesini İşgal Etti", *Aydın Tarihi*, 1-31 Mart 1936.
- CHAMBERLİN, William Henry, "Demokrasi Payidar Olabilir Mi?", *Fikir Hareketleri*, Yıl:5, Cilt:9, Sayı:227, 26 Şubat 1938, ss.289-291.
- HALICI, Şaduman, "Birinci TBMM'de Mesleki Temsil Tartışmaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/31, Güz 2015, ss.81-106.

- KANSU, Aykut, "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt II, Kemalizm, İletişim Yayınları*, 2009, ss.253-267.
- KOÇAK, Cemil, "Yeni Belgeler Işığında CHP-Devlet Kaynaşması Üzerine Notlar", *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar, Sina Akşin'e Armağan*, (Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan), İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, ss.133-191.
- ORAL, Mustafa, "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (1933)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Sayı:27-28, Mayıs-Kasım 2001, ss.321-333.
- PUŞÇAŞ, Vasile, Marcela Sălăgean, "Mihail Manoilescu-Economic Thought And Economic Reality", *Romanian Academy*, Sayı:51, 2012, ss.325-336.
- NİTTİ, Francesco, "Demokrasiye Hücumlar", *Fikir Hareketleri*, Yıl:4, Cilt:8, Sayı:191, 19 Haziran 1937, ss.129-131.
- SCHMİTTER, Philippe C., "Still the Century of Corporatism?", *The Review of Politics The New Corporatism: Social and Political Structures in the Iberian World*, vol. 36, no. 1, 1974, ss.85-131.
- TOPRAK, Zafer, "Türkiye'de Korporatizmin Doğuşu", *Toplum ve Bilim*, Sayı 12, Kış 1980, ss. 41-49.
- TOPRAK, Zafer, "II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık", *Toplum ve Bilim*, Sayı:1, Bahar 1977, ss.92-123.
- TOPRAK, Zafer, "Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiye'sine Sosyolojinin Evrimi: 1908-1945", *Sosyal Bilimler Tarihini Keşfediyor-DTCF Bilim Çevresi ve Sonrası*, (Editör: Hayriye Erbaş), Sentez Yayın ve Dağıtım Öğretim Kurumları, 2017, ss.43-74.
- TOPRAK, Zafer, "Osmanlı'da Toplumbilimin Doğuşu", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss.310-327.
- TOPRAK, Zafer, "Türkiye'de Aydın, Ulus-Devlet ve Popülizm", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, (Derleyen: Sabahattin Şen), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, ss.39-81.
- TOPRAK, Zafer, "'Kızıl Kent' Torino ve Solidarist Sosyoloji Kongresi", *Toplumsal Tarih*, Sayı:226, Ekim 2012, ss.22-36.
- TOPRAK, Zafer, "Dolikosofalden Brakisefale Türk Irkı Şevket Aziz Kansu ve Antropolojinin Evrimi", *Toplumsal Tarih*, Sayı:207, Mart 2011, ss.18-29.

- TOPRAK, Zafer, "Hukuk-ı Esasiyye ve Hukuk-ı Nisvân: Léon Duguit'de Kadın Hukuku-1923", *Akademik Yaşamının 55. Yılı Onuruna Rona Aybay'a Armağan - Legal Hukuk Dergisi Özel Sayı*, Aralık 2014, ss.2209-2233.
- TOPRAK, Zafer, "Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik", *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si, La Turquie Kamâlîste*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss.176-181.
- TURAN, Murat, "Bir Cumhuriyet Bürokratinin Entelektüel Kimliği: Tek Parti Dönemi Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Kitaplığı", *Toplumsal Tarih*, Sayı:284, Ağustos 2017, ss.58-65.
- TURAN, Murat, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Siyasal Nitelikteki Kongrelere Temsilciyle Katılım Tercihi: İşçi Sınıfı Hamburg Kongresi Örneği (1936)", *Toplumsal Tarih*, Sayı:276, Aralık 2016, ss.82-91.
- UYAR, Hakkı, "Şükrü Kaya", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, ss.80-83.

EKLER

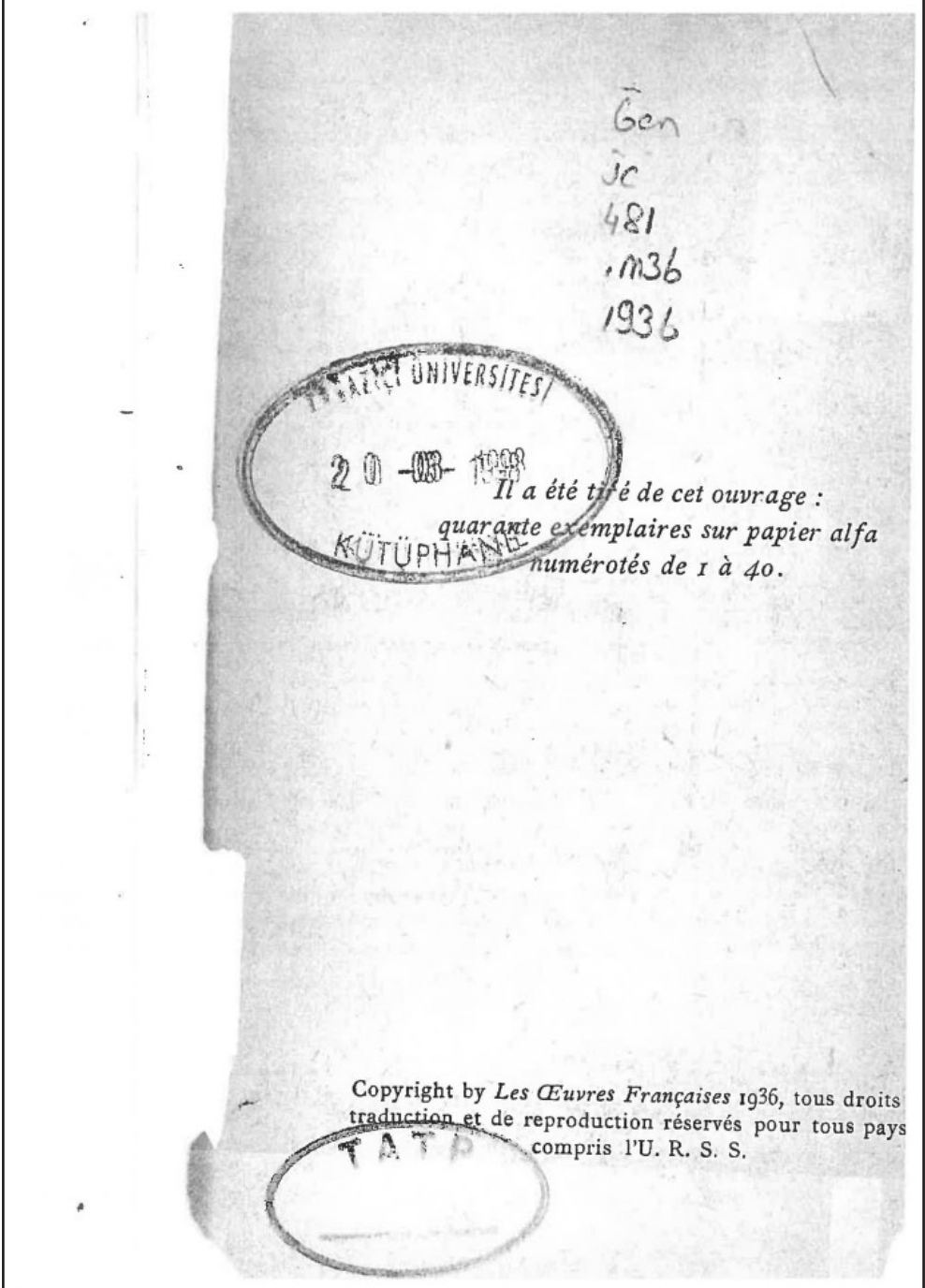

TABLE DES MATIÈRES

2. La fonction dirigeante et le contact avec le peuple (La nécessité d'une élite)	
3. L'élaboration des institutions nouvelles.	
4. La direction des services publics	
III. LE PARTI UNIQUE DANS L'ÉTAT	1
1. Le monopole politique	1
2. Le problème des trois entités politiques : Etat, parti unique, nation.	11
3. Le parti dans l'administration publique.	12
4. Le parti unique et les corporations	13
IV. L'ORGANISATION DU PARTI UNIQUE.	13
1. Le chef.	1
2. La hiérarchie et la sélection des cadres.	1
3. La discipline et l'organisation militaire.	14
4. Les organes du parti unique	15
5. Les membres du parti unique	15
a) Avant la conquête	1
b) Après la conquête.	16
La levée politique de la jeunesse.	1
6. Le régime juridique	1
a) Droits et devoirs.	16
b) Juridiction exceptionnelle.	16

SECONDE PARTIE

LES GRANDS PARTIS UNIQUES CONTEMPORAINS

I. LE PARTI COMMUNISTE D'U. R. S. S.	17
II. LE PARTI RÉPUBLICAIN DU PEUPLE EN TURQUIE	18
III. LE PARTI NATIONAL-FASCISTE D'ITALIE.	19
IV. L'UNION NATIONALE DU PORTUGAL.	21
V. LE PARTI NATIONAL-SOCIALISTE DE L'ALLEMAGNE	22
VI. LES PARTIS UNIQUES EMBRYONNAIRES.	24

TABLE DES MATIÈRES

INTRODUCTION VII

PREMIÈRE PARTIE

LE PARTI UNIQUE COMME INSTITUTION

I. LA NÉCESSITÉ HISTORIQUE DU PARTI UNIQUE	17
1. Le parti unique, réaction contre le partidisme libéral.	17
2. L'Etat porteur d'idéaux (l'Etat éthique et militant).	28
3. Le cadre biologique de l'Etat nouveau	36
4. La rationalisation de l'Etat par le parti unique.	48
5. L'éthique du parti unique.	51
II. LES FONCTIONS DU PARTI RÉVOLUTIONNAIRE, avant et après sa transformation <i>en parti unique</i>	63
A. <i>Les fonctions transitoires</i>	64
1. La préparation de l'opinion	65
2. La conquête du pouvoir	67
3. L'unification politique de la nation	75
a) La possibilité de l'unification	75
b) Les idées-forces du parti unique	80
c) L'élimination des idéologies adverses	85
d) L'absorption des partis secondaires	87
e) L'éducation politique des jeunes	88
B. <i>Les fonctions permanentes</i>	90
1. La défense du régime.	90